

religiösa handlingarna där pekar på att japanerna är mycket mer religiösa än vad de ger uttryck för i undersökningar om deras trosföreställningar. Den här typen av resonemang är vansklig, eftersom forskaren gör sig till tolk av andras handlingar. Samtidigt har Roemer rätt i sin kritik att ofta läggs fokus i undersökningar på frågor om tron, vilka är så svåra att besvara att det blir nästan omöjligt att avgöra vad de egentligen mäter. Festivalen, som sträcker sig över hela juli månad, innehåller ritualer och ceremonier för rening och tack-sägelse, men domineras av fyra stora parader med kortegevagnar. Även om festivalen idag fått starka sekulära och kommersiella uttryck, finns det en religiös aspekt som inte kan förnekas, menar Roemer. Denna är emellertid öppen för var och ens tolkning, och det är denna frihet att själv definiera meningen med riterna som är tilltalande för deltagarna.

Att personer mycket väl kan få en religiös dimension av ett besök på en plats dit man kommit av historiska, kulturella eller mer slumpmässiga skäl, visar även Sarah Schott, i sin studie av sjundedagsadventisternas ursprungsplats Miller Farm och the Hill Cumorah, där mormonernas heliga bok trycktes första gången och Joseph Smith fick uppenbarelser. Båda dessa platser besöks av såväl medlemmar som icke-medlemmar. I diskussionen om vem som är turist och vem som är pilgrim menar Schott att det är mer intressant att se hur människor använder besöket för att skapa sig en identitet. Besök på pilgrimsplatser ska ses i ljuset av generell turismforskning, där resandet är en del av identitetsskapandet. Var vi väljer att lägga vår tid och våra pengar säger något om oss själva. Många betonade exempelvis att de besökte platserna för att få kunskap om sin religion, men denna kunskap hade de kunnat inhämta hemma, påpekar Schott. Om de där-
emot kan berätta för andra att de varit på platsen, säger det något om personen, och det är i de efterföljande narrativa berättelserna som besöket utvärderas och dess «effekter» avgörs.

Men frågan är om vi i framtiden behöver förflytta oss alls när vi ska göra vår pilgrimsfärd, undrar Lutz Kaelber. Med Internet har världen kommit in i vardagsrummet och vi kan med ett e-postmeddelande skicka en bön som någon i Jerusalem stoppar in i Västra muren eller på en websida vandra runt i Auschwitz. Vi kan med andra ord bli cyber-pilgrimer.

Och när jag sitter här och skriver hittar jag på Internet en live-kamera över Ground Zero, där bygandet fortsätter. Jag klickar mig vidare till minnesidor över avlidna, bilder på foton över saknade som sattes upp, händelseförloppet den 11 september 2001 och vad som hänt varje månad sedan dess. Fast jag undrar, är jag verkligen en pilgrim?

Anna Davidsson Bremborg

Christer Sturmark: *Tro och vetande 2.0: Om förnuft, humanism och varför människor tror på konstiga saker.* 262 sid. Nya Doxa 2006. — Michel Onfray: *Handbok för ateister: En ateologisk betraktelse.* 287 sid. Nya Doxa, 2006.

Christer Sturmark (född 1964) är entreprenör, författare, samhällsdebattör och sedan drygt två år ordförande i Förbundet Humanisterna, som är en del av den internationella organisationen «International Humanist and Ethical Union». Det svenska förbundet Humanisterna bildades 1979 och har idag cirka 2 500 medlemmar. Det står för «En sekulär livssyn byggd på förnuft, medmänsklighet, tolerans och ansvar.» Förbundet granskar och debatterar religiösa, totalitära och rasistiska ideologier. Det har en egen tidskrift «Humanisten», för vilken Sturmark är redaktör, som kommer ut med sex nummer om året. Förbundet arrangerar och sprider information om alternativ till religiösa ceremonier — «Humanistiskt barnvällkommande», istället för dop, «Livssynsläger» istället för konfirmation. Förbundet tar strid för vetenskap, mot pseudovetenskap och «kvacksalveri».

Sedan Sturmark tog över ordförandeskapet har han ofta figurerat i media och framstått som en samtida upplysningsfilosof med en brinnande iver att väcka folk ur deras dogmatiska slummer, vare sig det rör sig om anhängare av gamla beprövade religioner eller lärjungar till nya religionsformer och kvasireligioner. Man känner igen tonen från många namnkunniga föregångare, men den vars fotspår han närmast vill följa är vår egen Ingemar Hedenius. Detta antyds redan i bokens titel, som anspelar på Hedenius bok från 1949, som orsakade en het debatt och som satte ramarna för den fortsatta diskussionen, åtminstone i Uppsala med omnejd.

Sturmarks ambition är att uppdatera Hedenius, men med tanke på det förändrade intellektuella klimatet, kan han knappast hoppas på att omvända särskilt många religiöst troende till en mera upplyst ateism eller agnosticism. Detta betyder emellertid inte att boken är ett slag i luften. Även om många av argumenten mot all form av övertro är kända från tidigare, kommer han med en del nya infallsvinklar och vänder sig till en helt annan målgrupp än den som Hedenius ville attackera.

Boken spänner över vida fält och kan ses som en grundbok i religionsfilosofi, som riktar sig till den bildade allmänheten. Den allmänna framställningen vävs samman med en fortlöpande dialog mellan Julia och Max, som kallas «Ett humanistiskt samtal i Sokrates anda» (s. 37). Hon är ateist och antar Sokrates roll och han är troende, åtminstone till att börja med. Den religiösa trons försvarare finner nog Max alltför lättpåverkad och han kommer ofta i försvarsställning utan

förmåga att prestera goda motargument och utan initiativförmåga att pressa Julia. Det många religiöst troende säkert reagerar på är att Sturmark ur ett rent kunskapsteoretiskt perspektiv jämför tron på Gud och gudar med tro på troll, Jultomten, Storsjödjuret, etc. Här hade nog Sturmark vunnit en hel del på att mera ingående studera vad olika teologer haft att säga om vad de menar när de säger att Gud «existerar» och inse den existentiellt sett betydelsefulla skillnaden mellan att tro på Gud och att tro på Jultomten. Här finns ett raljerande drag som Sturmark med fördel kunnat avstå ifrån.

Sturmark vill utifrån sin ateistiska-materialistiska-deterministiska övertygelse förklara varför vissa människor tror på konstiga saker, som de enligt honom, saknar goda skäl för att tro på. Men man skulle ju kunna vända på frågeställningen och undra varför vissa människor inte tror på någon gudomlig Skapare, ett liv efter döden och en religiös verklighet bortom det normalt förnimbara. Trots vetenskapens landvinningar och sekulariseringens framväxt i Europa, tycks det ju vara så att religionens grepp över människor generellt sett håller på att stärkas. Är det så att ateisterna saknar förmågan och viljan att upptäcka en i grunden kärleksfull Gud eller är det så att de religiöst troende förleds att av sin fruktan för döden och hopp om ett liv bortom döden alltför lätt inbilla sig att de har goda skäl att tro på en kärleksfull Gud, som till slut skall ställa alla detta livets orättvisor till rätta? Ser ateisterna för lite eller är det de troende som ser för mycket?

Gunnar Hillerdal avslutar sin recension av Stenmarks bok i Jönköpings-Posten (2/10-06) med att ställa frågan «Varför kan gudsförnekare inte förstå att religiös tro och tillit kan te sig som undersamma gåvor för enliga med både hjärta och intelligens?» Vissa gudsförnekare kan nog det, medan andra har lite svårare för det. Sturmark har kanske inte vuxit upp i en speciellt religiös miljö och umgåtts med särskilt många — både begåvade och goda — troende människor, ty han har en tendens att framställa dem som kompletta idioter och det har han inte mycket att vinna på om han vill försöka omvända någon till en ateistisk humanism, som ju också är just en tro bland många andra, om man skall vara en riktig petimäter, och det skall man ju.

Men i det här sammanhanget kommer Sturmark med en poäng. Han skriver:

Vi som inte tror på gud kallas ateister. Det är egentligen ganska märkligt: Vi tror inte heller på troll, men kallas inte «atrollister» för det. Varför skall det finnas ett namn just för att inte tro på en gud? Dessutom är de flesta människor på jorden ateister, när det gäller gudar som till exempel Zeus, Tor eller de hundratusentals hinduiska gudar som hinduer bekänner sig till» (s. 23).

Visserligen tycks de religiöst troende vara i majoritet för tillfället, men de fördelar sig ändå på sex världsreligioner, som i sin tur består av många olika inriktningar och om vi där till lägger alla naturreligioner och en stor uppsjö av allehanda religiösa sekter, får de religiöst troende ett problem med att förklara varför just deras Gud eller Gudar och religiösa föreställningar skulle vara de enda riktiga och sanna. De flesta religiöst troende vare sig de är buddhister, judar, kristna eller muslimer är ju ateister i förhållande till alla andra gudsföreställningar än sina egna. I ljuset av detta resonemang är ju majoriteten av jordens befolkning ateister.

Problemet uppstår naturligtvis endast om vi utgår från att religiösa föreställningar är sanna eller falska i samma bemärkelse som alla andra föreställningar vi har om världen. Om vi uppfattar de olika religionerna som likvärdiga språkspel utan några egentliga absoluta sanningsanspråk, uppstår inte detta problem. Då kan vi säga att alla egentligen tror på samme Gud, men att denne Gud framställs lite olika i olika kulturer och religioner. Den nuvarande biskopen i Lund, Antje Jackelén, gav vid utfrågningen inför biskopsvalet uttryck för övertygelsen att judarnas, de kristnas och muslimernas Gud är identisk. Hon och de övriga kandidaterna tröstade också alla hundälskare med att man får ta hunden med sig in i himlen, men de ansåg samtidigt att det tål att diskutera vad man menar med himlen. (Sydsvenskan 7/10-06). Men om vi ser på de olika religionernas föreställningar på ett mera exkluderande sätt, som innebär att alla inte kan vara lika sanna samtidigt och högst en helt sann, uppstår problem: vilka av dem har mest empiriskt och förnuftsmässigt stöd och vilka har de mest etiskt försvarbara föreställningarna om Guds rättfärdighet? Ateisternas svar är enkelt: ingen. Men vad säger företrädarna för de olika religionerna?

Det är egentligen först under de senaste femtio åren som medvetenheten om dessa intellektuellt och andligen svåra frågor getts någon större offentlig uppmärksamhet. Nu har många av de religiöst troende insett att de stora religionerna och dess olika inriktningar inom samma religion vinner mest på att inleda dialoger med varandra och lagt svärdet åt sidan. Detta gäller dock inte den nuvarande presidenten i USA. Sturmark tar i avsnittet «USA:s ickereligiösa presidenter» (s. 228–30) upp ett intressant fenomen. Medan nationens första presidenter genomgående hade en kritisk, för att inte säga negativ, inställning till religion, är det idag otänkbart att nationens högsta ämbetsinnehavare skulle förklara sig vara ateist.

Tyvärr är det inte alla religiöst troende som tror mer på dialog än väpnad konflikt och därmed kommer vi in på religionernas mindre positiva sidor, något som fransmannen Michel Onfray (född 1959) tar upp i sin

nya bok *Handbok för ateister: En ateologisk betraktelse*. Onfray är filosof och författare till ett trettiotal verk, i vilka han utvecklar ett materialistiskt och hedonistiskt perspektiv och med detta som bakgrund behandlar han aktuella frågor inom etik, estetik och politik. Han är idag en av de mest lästa franska filosoferna och *Handbok för ateister* har i Frankrike sålt i över 200 000 exemplar. Sedan 2002 är han också föreståndare för det av honom grundade Université Populaire i Caen, Normandie, ett folkuniversitet öppet för alla och med tiotusentals besökare varje år. Hans föreläsningar sänds regelbundet i fransk radio och han har även intervjuats i svensk radio i samband med publiceringen av hans senaste bok.

Onfrays bok skiljer sig på flera sätt från Sturmarks; tonen är en annan och lärdomen är imponerande. Medan Sturmark i hög grad koncentrerar sig på de kunskapssteoretiska frågorna och betonar de religiöst troendes brist på goda skäl för sina föreställningar och försöker framställa dem som godtrogna, men på det hela taget, välmenande människor, går Onfray till frontalattack mot allt som har med religion att göra och han anstränger sig verkligen att lyfta fram religionernas negativa sidor. Religion är för Onfray något i grunden mycket ont och det bästa som kunde ske vore att den och alla troende kom över sina neuroser och fick upp ögonen för vad religionen i praktiken i många fall innebär; ett osunt nedvärderande av kroppen, förnuftet, sexualiteten, kvinnorna, de homosexuella och en osunt positiv inställning till blind lydnad, intellektuell underkastelse, dödsstraff och mycket annat elände som religionen bidragit med.

Han går noggrant igenom de tre stora monoteistiska religionerna och lyfter fram det orimliga, motsägelsefulla, grymma och våldsamma som judendomen, kristendomen och islam fört med sig och fortfarande för med sig. Han hävdar bland annat att Hitler i grunden var en religiös person och att han hade Vatikanens gillande. «Mellan den katolska kyrkan och nazismen är det uppenbarligen fråga om äkta kärlek: exemplet är riktiga och inte precis obetydliga,» skriver han (s. 216). Detta kan låta befängt, men det som imponerar mest på mig är att Onfray faktiskt kommer med mycket goda skäl och övertygande exempel på fall då katolska kyrkans företrädare både direkt och indirekt gav sitt stöd åt Hitler och nazisterna. Som ett litet exempel nämner han det faktum att Hitlers *Mein Kampf* aldrig förts upp på kyrkans index.

Han går till och med så långt att han hävdar att Johannes Paulus II indirekt stödde hutuernas folk mord i Rwanda och efteråt valde att inte fördöma de katolska präster som aktivt deltog, samt inte säga ett ord om offren. Hur det är med den saken, kan jag inte uttala mig om, men i ljuset av vad som framkommit under de senaste åren om katolska prästers sexuella övergrepp

på barn, förstår man att Luther sett något väsentligt om den fallna människans svaghet då han argumenterade mot celibatet.

Men den religion som blir objekt för de grövsta attackerna är Islam, som systematiskt och med kraft motarbetar allt det som det upplysta förnuftet försöker stävja; vidskepelse, intolerans, censur, tyranni och som lika energiskt motsätter sig yttrandefrihet och lika rättigheter.

Både Sturmarks och Onfrays böcker är värda att läsa för den som är intresserad av hur dagens ateister och agnostiker resonerar. De flesta argumenten är nog välkända, men Sturmark och Onfray försåg mig definitivt med nya argument och fakta till stöd för övertygelsen att en del lider av för lite religion, men att det tyvärr nog är så att det är fler som lider av för mycket av den varan.

Måttfullhet och besinning är inte bara dygder för gourméer och dyrkare av Bacchus, det gäller i ännu högre grad dagens konsumenter av religion; ingen nämnd och ingen glömd.

Vad jag saknar i båda böckerna är ett index; det vore de väl värda.

Stefan Andersson

Resumé av doktorsavhandling

Patrik Fridlund: *Mobile Performances. A Philosophical Account of Linguistic Undecidability as Possibility and Problem in the Theology of Religion*.

Ingångsfrågan är hur andra religioner kan bedömas när medel att fälla omdömen saknas. Inget stabilt centrum för definitiv språklig mening kan fastställas. Ett problem tycks vara att vi i vissa sammanhang har behov av att kunna slå fast saker på ett absolut sätt. *Mobile Performances* argumenterar för att två parallella diskurser finns. I den ena är det som sägs förhandlingsbart, i den andra är så inte fallet. Detta väcker en annan fråga, nämligen huruvida information, kunskap och vetande är tillräckliga för goda omdömen. Författaren söker visa att omdömen ytterst måste fällas av någon, av ett subjekt som är ansvarigt för omdömet. *Mobile Performances* förordar därför ett problemorienterat sätt att bedöma andra religioner. Kärnan i argumentet är att olika subjekt gör olika bedömningar utifrån vad de bedömer viktigt. Men blir då inte alla omdömen godtyckliga och subjektiva? Avhandlingen vill visa att de omdömen som fälls av ansvariga mänskliga subjekt är utslag av tolkningar som regleras på en rad sätt. Tolkningar måste för att vara livskraftiga vara intesubjektivt fungerande och ta hänsyn till historiska realiteter.